

ZİR VADİSİNDE İSKÂN EDİLEN GÖÇMENLERİN SOSYAL VE EKONOMİK HAYATA ETKİSİ

Nejla GÜNAY

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara

Özet

Osmanlı Devleti, siyasi gücünün azalmasından sonra bazı topraklarını kaybetti. Bu topraklarda yaşayan Müslüman ahali Osmanlı sınırlarına göç etti. XIX. yüzyıl ortalarında Kafkasya'da Rus hâkimiyeti altında yaşayan Müslüman ahali bu devletin siyasi, kültürel, ekonomik ve askerî baskısına maruz kaldı. Kafkasyalı Müslümanlar, bu baskıyı azaltmak için ayaklandılar. Ancak Rusya'ya karşı başarılı olamadılar. Rusya'nın tahakkümüne boyun eğmek istemeyen Müslüman ahali, Osmanlı topraklarına göç etti. 1860, 1878 ve 1912 yıllarında Osmanlı topraklarına Kafkasya ve Balkanlardan kitlesel göçler yapıldı. Osmanlı Devleti, göçmenleri yerleştirirken ülke ekonomisini canlandırıp tarımsal üretimi artırmayı hedefledi.

Bazı göçmenler Ankara Vilayetine yerleştirildi. Ankara'ya yerleştirilen göçmenlerden Zir kazasına iskân edilenler için yeni köyler kuruldu. Göçmenlerin geçimlerini sağlayabilmeleri ve ülke ekonomisine katkı verebilmeleri için onlara, hükümet tarafından arazi, tohumluk, tarım araç ve gereçleri verildi. XX. yüzyıl başlarında tamamlanan Berlin-Bağdat Demiryolu hattının Ankara'dan geçmesi buranın ekonomik olarak canlanmasına yol açtı. Yeni gelen göçmen kitleleri demiryolu hattı etrafında yerleştirildi. Ankara'nın demiryolu hattı geçmeyen kazaları, şoseler yapılarak demiryoluyla birleştirildi. Böylece Ankara, Anadolu'nun önemli tahıl ambarlarından biri hâline geldi. Zir kazasına yerleştirilen göçmenler tarım ve hayvancılık sektörüne kazandırıldı.

Cumhuriyet döneminde de göçmenlerin ekonomik hayata kazandırılması politikası devam etti. Bu amaçla kurulan örnek köylerden biri de Ahi Mesut Çiftliği'dir. Bu köye göçmenler yerleştirildi. Tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi için alt yapı çalışmaları gerçekleştirildi.

Bu çalışmada; Zir kazasına yerleştirilen göçmenlerin Türkiye'nin sosyal ve ekonomik hayatına etkilerinin nasıl olduğu araştırılacaktır. Çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri ana kaynak olarak kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Zir, göçmen, tarım

THE EFFECT OF THE IMMIGRANTS SETTLED IN ZIR VALLEY ON THE SOCIAL AND ECONOMIC LIFE

Abstract

The Ottoman Empire lost some of its soil after its political power weakened. The Muslims that lived on the lost areas migrated into the empire. In the middle of the 19th century, the Muslims of Caucasia living under the Russian sovereignty suffered social, cultural, economic and martial oppression from that state. The Muslims of Caucasia rebelled against Russia to tackle this oppression; however, they were not successful. These people migrated to the Ottoman soil as they did not want to accept the Russian tyranny. Masses migrated to the Ottoman soil from Caucasia and the Balkans in 1860, 1878 and 1912. The Ottoman Empire aimed at revitalizing the country's economy and increasing agricultural production while settling these immigrants,

Some of these immigrants were settled in Ankara. New villages were formed for the immigrants settled in Zir area. The state provided land, seeds and agricultural equipment to these immigrants so that they could live by and support the country's economy. The economy of Ankara flourished in the beginning of the 20th century, since the recently completed Berlin-Baghdad railway passed through the city. The newly inbound immigrants were settled around the railway. The neighborhoods of Ankara that had no connection to the railway was connected to it by means of roadways. Hence, Ankara became one of the most important grain warehouses of Anatolia. The immigrants settled in Zir were brought into the agricultural and livestock sectors.

The same policy of integrating the immigrants within the economy continued in the Republican era. One of the villages that was found due to this purpose was Ahi Mesut Farm, in which immigrants were settled. Infrastructural activities were performed to develop agricultural and livestock activities.

In this study, the effect of the immigrants settled in Zir valley on the Turkish social and economic life will be investigated. The main sources will be documents from the Ottoman Archives.

Keywords: Ankara, Zir, migration, agricultural

Giriş

Osmanlı Devleti'nin bazı savaşları kaybetmesi sonucunda toprak kaybetmesinin ardından buralarda yaşayan Türkler ve Müslümanlar elde kalan Osmanlı topraklarına göç ettiler. Özellikle 1860, 1878 yıllarında Kafkasya'dan Anadolu'ya yoğun bir göç hareketi oldu. 1912-1913 Balkan Savaşlarının ardından Rumeli'deki toprakların büyük kısmı kaybedildi ve burada yaşayan Türk ve Müslüman ahali Anadolu'ya göç etti¹.

Kafkasya ve Balkanlardan Anadolu'ya yapılan göçler Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etti. Bu dönemde yaşanan göçler; Balkanlardan gelen mübadiller, mülteciler, serbest ve iskânlı göç şeklinde sınıflandırılabilir. Bu çalışmada Ankara'nın Zir kazasına yerleştirilen göçmenlerle onların kazanın sosyal ve ekonomik yapısına etkilerinin ne olduğu araştırılacaktır.

XIX. yüzyılın sonlarına kadar Ankara Vilayetinin idarî yapılanmasında Ankara merkez sancağıyla birlikte Kayseri, Yozgat, Kırşehir sancakları bulunmaktaydı. XX. yüzyılın başında bu yapılanmada bazı değişiklikler oldu ve daha önce Yozgat Sancağına bağlı Çorum kazası da sancak hâline getirildi. Ankara Sancağına 11 kaza ve bu kazalara bağlı yedi nahiye bulunmaktaydı. 1900 yılında bu kazalardan biri olan Zir'in; Beypazarı, Nallıhan, Çubukabad ve Yabanabad kazaları gibi hiç nahiyesi yoktu. 1902 yılında nahiyesi olmayan kazaların sayısının azaldığı ve sadece Zir, Nallıhan ve Çubukabad'ın nahiyesi bulunmadığı görülmektedir. 1907 yılında ise Ankara'nın idarî yapılanmasında yeni bir değişikliğe gidildiği, merkez kaza oluşturularak Zir ve Çubuk'un bu kazaya bağlı nahiyeler olarak yapılandırıldığı saptanmaktadır. Zir'in XIX. yüzyılın ortalarından beri kaza statüsünde olduğu tespit edildiğine göre bu önemli bir değişikliktir². 1907-1910 arasında merkez kazaya bağlanan Çubukabad'a 30, Zir'e 15 köy ilave edilerek merkez kaza sınırlarındaki köylerin idaresi nahiye statüsü verilen bu yerlere devredilmiştir. Böylelikle Ankara merkez kazası kırsal alandaki

¹ Kafkasya ve Balkanlardan Anadolu'ya yapılan göçler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999; Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-4913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

² *Düstur* (İkinci Tertip), K.MM.MC. 1/64, s. 111. Ayrıca bkz. Asuman Koçak, "Salnamelere Göre Ankara Vilayeti (1871-1907)", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2013, s. 15-26.

etkisini nahiyelere devredip şehir merkeziyle daha çok ilgilenmeyi hedeflemiştir³. Zir kazasının karye sayısı daha önceki sayımlarda belirtilmemişken bu sayının 1311 (1893) salnamesindeki kayıtlara göre 109; 1318 (1900) salnamesinde 104 olduğu ve sayının 1902 yılında değişmediği görülmektedir⁴.

Göçmenlerin Ankara'ya Yerleştirilmesi

Ankara, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'ya Kırım, Kafkasya ve Balkanlardan gelen göçmenlerin en çok iskân edildiği vilayetlerden biriydi. 1864 tarihinde Anadolu'ya gelen Kafkas göçmeni 57 hane, Ankara'ya bağlı Murtazaâbad nahiyesine yerleştirilmişti. Ancak onlar yerli halkla anlaşamayınca Nusret Paşa, bu göçmenleri Zir kazasına bağlı Meranos, Saray, Susuz ve Karacakaya köyleri civarında üç bin dönümlük Teşrek adlı bölgeye yerleştirdi. Ancak bu sefer de diğer köylerin suyunun Teşrek'e yerleşen göçmenler tarafından kesilmesi başta olmak üzere çeşitli sorunlar ortaya çıktı. Bunun üzerine ahali göçmenlerin o yılki hasadı yaptıktan sonra eski iskân yerlerine geri dönmelerini talep etti. Ancak hükümet, göçmenlerin ev inşa edip ziraata başladıkları gerekçesiyle bu isteğe sıcak bakmadı. Bununla birlikte göçmenlerin davranışlarının kontrol altına alınması için gerekli kontrolün yapılmasını kararlaştırdı⁵.

Ankara vilayeti Orta Anadolu'da çok geniş bir alanı kaplamaktaydı. Ankara vilayetine 1894 yılında Çorum sancağının da bağlanmasıyla vilayet sınırları biraz daha genişledi. Buna rağmen vilayetin nüfusu çok azdı. Üst üste gelen iki felaket nüfusu biraz daha azalttı. Felaketlerden biri 1873-1874 kıtlığı, diğeri 1877-1878 savaşıydı. 1873-1874 yıllarındaki büyük kıtlık ve açlık yüzünden nüfusun bir bölümü hayatını kaybetmiş ya da Ankara'dan göç etmişti. 1877-1878 Türk-Rus savaşında ise Ankara vilayetinden 179 bin asker alınmış ve bunların çoğu geri dönmemişti. Bu da nüfusu azaltmıştı. Bunun da etkisiyle 1877-1878 savaşında Kafkasya ve Rumeli'den Anadolu'ya gelen göçmenlerin 50 bini Ankara vilayetine

³ Yusuf Güler, "Ankara Vilayetinde İdari Yapının, Yöredeki Sosyo-Ekonomik yapıya Olan Etkileri (1880-1919)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Samsun 2007, s. 24.

⁴ Koçak, *Salnamelere Göre Ankara*, s. 48-49.

⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Şura-yı Devlet*, 1334/16.

ayrılmıştı. 1879 yılında gelen göçmenlerin 30 bin kadarı vilayete gelmiş, bunlardan 7280'i Ankara sancağına yerleştirilmişti⁶.

Ankara'ya göçmen yerleştirilmesi süreci uzun süre devam etti. 1885 yılında Kafkasya'dan gelen göçmenlerden 1200 hanenin Ankara vilayetine iskân edilmesi kararlaştırıldı⁷. 1888 yılında 1200 hane göçmen yine Ankara vilayetine yönlendirildi. Bunun en önemli sebebi burada yeterli miktarda boş arazi bulunmasıydı⁸. 1891 yılında Ankara vilayetinde iskânı tamamlanmış göçmen sayısı 20735 idi⁹. 1893 yılındaki kayıtlar da Kafkas göçmenlerin Ankara'ya yerleştirilme sürecinin devam ettiğini gösteriyor¹⁰.

Göçmenler bazen mevcut köylere yerleştirilirken bazen de onlar için uygun mahallerde yeni köyler kuruluyordu. 1878 yılından sonra Anadolu'ya gelen göçmenlerden bazıları Ankara'nın farklı bölgelerine yerleştirildi. Zir kazasına yerleştirilen göçmenler için Sultaniye mahallesiyle Hamidiye köyü kuruldu¹¹. Ankara'ya göçmenlerin iskânı Cumhuriyet döneminde de devam etti. 1923-1960 yılları arasında Balkanlardan gelip Ankara'ya iskân edilen göçmenlerin sayısı 11.701 idi. 1923-1990 yılları arasında Ankara'da iskân edilen Balkan göçmenlerinin toplam aile sayısı 5792, nüfus sayısı ise 20691'di¹².

Zir kazasına 1886 yılında göçmenlerin yerleştirildiği görülmektedir¹³. Bunun ziraî üretime yansımaları hiç şüphesiz olumlu oldu. Ankara'nın vergi gelirlerindeki artış bunu ortaya koymaktaydı. Vilayetin 1879 yılında 6,4 milyon kuruş olan öşür geliri, 1904 yılında 20,9 milyon kuruşa ulaşmıştı¹⁴.

⁶ 1879 yılında Ankara vilayetine 25563 göçmenin geldiği hakkında bkz. İpek, Rumeli'den Anadolu'ya Türk, s. 109.

⁷ BOA. **Yıldız Arşivi Resmî Maruzat Evrakı** (Y. A. RES.), 29/27-1,3.

⁸ BOA. **Dâhiliye Mektubî Kalemi** (DH. MKT), 1559/19.

⁹ BOA. **Yıldız Arşivi Hususi** (Y. A. HUS.), 277/136.

¹⁰ BOA. DH. MKT, 2059/105.

¹¹ Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander, Trabzon 2006, s. 313, 319.

¹² Yusuf Sarınoy, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XXVII, Sayı: 80, (Temmuz 2011)'den <http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/05-yusuf-sarinay.pdf>, s. 16, 18.

¹³ Murat Tuğluca, "Ankara: Vilayetin Resmi Gazetesi (1870-1921)", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2003, s. 127.

¹⁴ Donald Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, çev. Nilay Özok Gündoğan, Azat Zana Gündoğan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008, s. 38.

1877 yılında yapılan nüfus sayımına göre Ankara sancağında, 558.534 Türk-Müslüman vardı. Buna karşılık sancakta 11277 Ermeni; 10719 Katolik; 147 Protestan; 3135 Rum ve 840 Yahudi vd yaşamaktaydı¹⁵. Türk ve Müslüman nüfus yüzde 95'e yaklaşmaktadır. Gayrimüslimlerin toplamı yüzde beş civarındadır. Sancakta 735.766 Müslümana karşılık 15826 gayrimüslim yaşamaktaydı¹⁶. 1914 yılında Kayseri Sancağı Ankara vilayetinden ayrılmış olmasına rağmen Ankara'nın nüfusunun epeyce artıp milyona yaklaştığı görülmektedir. Bu artışta, Balkan savaşı sonunda gelen Rumeli göçmenlerinin de payı olsa gerektir. Ankara vilayet nüfusunun yüzde 92'si Müslümandır. Yirmi yıl öncesine göre Müslümanların oranı yükselmiştir. Rumeli Türk göçmenlerinin de etkisiyle, vilayetin Müslüman nüfus oranı yüzde beş kadar artmış, yüzde 87'den yüzde 92'ye varmıştır. Gayrimüslimlerin oranı da yüzde 13'ten yüzde 8'e düşmüştür¹⁷. Zir kazasında nüfus düzenli olarak artmıştır. 1893 yılında gayrimüslim nüfusta ciddi bir azalma görülmüştür. Bunun nedeninin, gayrimüslimlerin ticaretle uğraşmalarından dolayı 1892 yılında açılan demiryolu hattının geçtiği Sivrihisar'a göç etmeleri¹⁸ olabileceği düşünülmektedir.

Zir kazasında 1882 yılında sadece beş sıbyan mektebi varken bu sayı 1891 yılında 30'a; 1907 yılında 65'e yükselmiştir¹⁹. Bu da Müslüman nüfusun artışıyla alakalı görülebilecek bir durumdur. Zir'de iki Ermeni ve bir Protestan Mektebi bulunduğu da tespit edilen diğer bir konudur²⁰.

¹⁵ Bilal N. Şimşir, *Ankara, Ankara Bir Başkent'in Doğuşu*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 26-27.

¹⁶ Şimşir, *Ankara, Ankara*, s. 40.

¹⁷ Ayrıca krş Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında*, s. 58, 78. Ayrıca krş. Şimşir, *Ankara, Ankara*, s. 42.

¹⁸ Birsen Edanur Yıldırım, "Ankara Sancağı'nın Tarihi Coğrafya Bakımından Yerleşme ve Nüfusu (1871-1907)", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2006, s. 101.

¹⁹ Koçak, *Salnamelere Göre Ankara*, s. 130.

²⁰ Koçak, *Salnamelere Göre Ankara*, s. 133.

Zir Kazasının Sosyal Ve Ekonomik Durumu

Ankara'da Zirai Hayat

Ziraî üretim, iklim, toprağın ve tohumun kalitesi, kullanılan tarım aletleri ve tarımla ilgili uygulanan yöntemler gibi birçok faktörle ilişkiliydi. Yetiştirilen ürünün pazarlama imkânları da üretimi yönlendiren hususlardan biriydi. 1900'li yıllarda Ankara'nın 75000 kilometre tarım arazisi vardı ve bunun sadece 5700 kilometrekaresi ekilip biçilmekteydi. Bunun en büyük nedeni ulaşım imkânlarının yetersizliğiydi. Mamulleri hayvan sırtında pazarlamak oldukça külfetli bir işti²¹. II. Abdülhamit'in hükümdarlığında Osmanlı tarımı önemli bir gelişme gösterdi. Demiryollarının ve ürünlerini satmak isteyen yabancı makine şirketlerinin temsilcilerinin de bunda katkıları büyüktür. Yeni makineler bir kere sunulup bunları iade edecek parasal kaynaklar sağlandıktan sonra çiftçiler sanıldığı kadar tutucu davranmadılar. Yerel alışkanlıklardan etkilenmedikleri için yeni iskân edilen göçmenler yeni buluşlara açıktılar²².

Almanların inşa ettiği Berlin-Bağdat Demiryolu, ulaşım imkânlarını artırmasının yanı sıra birçok alışkanlığın değişmesine sebep olmuştu. Bu hattın geçtiği yerler arasında Ankara da vardı. İstanbul'un Asya yakasından başlayıp İzmit üzerinden Ankara'ya ulaşan bu hat 1892 yılında açılır açılmaz Ankara vilayetinde tahıl üretiminin niteliği değişti. Demiryolunun gelişikle buğday üretiminde bir canlılık görüldü ve her zamankinden daha geniş bir alan işletmeye açıldığından ihracat arttı²³. Hükümet, Balkanlardan gelen göçmenleri demiryolu hattı boyunca yerleştirdi. Böylece ıssız Anadolu ovaları, demiryolunun getirdiği taşıma ve sulama imkânlarıyla bir tahıl ambarı hâline gelmeye başladı. Devlet, göçmenlerin hat boyunca yerleştirilmesi için çeşitli teşvik paketleri hazırlayıp yürürlüğe koydu²⁴. Anadolu demiryolları tarım kredileri verip sulama tesisleri kurarak tarım teknolojisini değiştirecek hamleler yaptı. Bu sayede dışarıdan buğday alımı

²¹ Tefvik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, İstanbul 1998, s. 74, 78.

²² Stanford J. Shaw & Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, 2. Cilt, e yayınları, İstanbul 1983, s. 285.

²³ Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu*, s. 162.

²⁴ İlber, Ortaylı, "19. Yüzyıl Ankara'sına Demiryolunun Gelişi ve Bölgedeki Üretim Eylemlerinin Değişimi", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler 1*, Turhan Kitabevi, Ankara 2000, s. 115.

azaldı. Öte yandan Ankara'nın demiryoluna daha uzak olan bölgelerinde tiftik üretimi arttı²⁵. Zir kazasında üretilen Ankara Sofu'nun İstanos kasabasında kurulan pazarda satıldığı ve İstanbul başta olmak üzere birçok vilayete pazarlandığı görülmektedir²⁶.

Demiryolu hattıyla birlikte, şose yapımı da ekonomik döngü için büyük önem arz etmekteydi. Devlet, 1890'lı yıllarda bu konuya ağırlık verdi. 1893 yılında Zir kazasında, 11 kilometreye yakın bir şosenin yeniden yapımı ve tamirine başlandığı anlaşılmaktadır. Bu yol, Ankara, Zir, Ayaş, Beypazarı ve Nallıhan'dan İzmit'e kadar uzanan bir yol olarak planlandı. Yolun Zir'deki kısmının İstanos'tan Çoğlu Köyü istikametine doğru olduğu ve üzerinde bir de köprü yapılmasının gerektiği tespit edilmiştir²⁷. Öte yandan Ankara'dan İzmit'e kadar olan şose yolunun Ankara, Zir, Ayaş, Beypazarı, Nallıhan kazalarında yolların köprü, kasis ve menfezler uzun zamandır onarılmadığı için çoğu kısımları zarar görmüştü. Bu nedenle Ankara valiliği, kaza kaymakamlıklarına bir yazı göndererek ameleler tutularak yolların onarılmasını emretti²⁸.

Anadolu demiryolunun Ankara'ya kadar ulaşması sonucunda Ankara ve daha sonra Konya'da tarıma açılan arazi miktarında artış oldu. Buna bağlı olarak tarımsal üretimle birlikte fiyatlar ve ihracat arttı. İç bölgelerin nüfus yapısı ve dağılımında farklılıklar oluştu. Bunun yanı sıra demiryolunun Ankara'ya gelişi, Ankara'nın önemli bir merkez olmaktan çok bir toplama yeri istasyonu hâline gelmesine sebep oldu²⁹.

Cumhuriyetin ilân edilmesinden sonra Türkiye'nin nüfus yapısını değiştiren bir anlaşma Yunanistan ile yapıldı ve her iki ülke karşılıklı olarak Türk ve Rum nüfusu mübadele etmeye karar verdi. Bu Anadolu'nun üretim kapasitesini etkileyen önemli bir gelişmeydi. Nitekim antlaşma çerçevesinde 400 bin civarında mübadil Anadolu'ya geldi. Devlet eliyle iskân edilen göçmenlerin ülkeye nakli, sağlık kontrollerinin yapılması, kendilerine ev ve arazi verilmesi, üretici duruma getirilmeleri gibi problemlerin çözüme

²⁵ Ortaylı, *19. Yüzyıl Ankara'sına*, s. 117.

²⁶ Koçak, *Salnamelere Göre Ankara*, s. 193, 195, 198.

²⁷ Tuğluca, *Ankara: Vilayetin Resmi*, s. 72-73.

²⁸ Güler, *Ankara Vilayetinde İdari*, s. 154.

²⁹ Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu*, s. 169; Güler, *Ankara Vilayetinde İdari*, s. 225.

kavuşturulması gerekiyordu. Öte yandan Türkiye’den ayrılanların çoğu tarım sektöründe uzmanlaşmış kişilerdi. Bunların arasında tütün yetiştiricileri de olmakla beraber çoğu tahıl üreticisiydi. Hükümet, tarım alanındaki bu kaybın önlenmesine yönelik aldığı tedbirler çerçevesinde göçmenlerin tarım üretim kapasitesi yüksek olan bölgelere yerleştirilmesi kararını aldı. Göçmenlerin tarımsal üretime katkı sunabilmeleri için onlara toprak tahsis edilmesi gerekiyordu. Bu düzenleme esnasında topraksız köylülere de toprak verilmesi gündeme geldi³⁰. Ankara’ya gelen göçmenlerin de bir an önce kalıcı olarak iskân edilmeleri ve üretici duruma geçmelerini sağlamak amacıyla gerekli yardımları yapmıştır. Göçmenler özellikle geldikleri yerlerin iklim ve yaşam şartları ile önceki meslekleri dikkate alınarak iskân edilmişlerdir. 1924 yılında mübadeleye tâbi ahaliden İç Anadolu Bölgesi’nde Ankara’ya 22, Keskin’e 351, Polatlı’ya 10 ve Zir’e de 64 nüfus yerleştirilmiştir³¹. Bu çerçevede Balkan göçmenlerinin geldikleri ülkeler ve Etimesgut (Ahi Mesut)’da yerleştirildikleri köylerle kendilerine tahsis edilen ev, arsa, dükkân, tarla, bağ ve bahçelerin dağılımı şöyledir:

Etimesgut İlçesine Yerleştirilen Göçmenler

Yılı	Geldikleri Yer	Yerleştirildikleri Yer	Hane	Nüfus
1928	Bulgaristan	Etimesgut Merkez	50	300
1936-1938	Köseabdi	Sincan	105	433
1951	Eskicuma	Sincan	19	76
	Kızanlık	Bağlıca	1	2
	Osmanpazarı	Cimşit	1	4
	Popköy	Elvankent	2	7
	Ruşçuk	Ergazi	9	27
	Tırnova	Eryaman	3	10
		Macun	5	20
		Saraycık	5	16
		Susuz	3	8
		Şehitali	1	6
TOPLAM			204	909

Etimesgut’ta göçmen ailelere toplam 17821 dönüm arazi ve 50 adet ev, 10000 kg tohumluk buğday, 554,25 metrekaare dükkân arsası, 44800 lira ev parası yardımı yapılmış, 46905 lira kredi desteği sağlanmıştır³². Hükümet,

³⁰ Muhammet Sarı, “Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi’nde İmar İskân Faaliyetleri (1923-1938), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2011, s. 435

³¹ Sarı, Atatürk Dönemi İç, s. 53.

³² Sarı, Cumhuriyet Döneminde Balkan, s. 24.

mübadillerin üretici olmalarını temin için çalışıyordu. Bunun için mübadillere gücünün yettiği kadar aynî ya da nakdî yardım yapılmaktaydı. Ankara vilâyetinde 2.700 lira hayvanat ve tohumluk yardımı yapılmıştı. Keskin'de yardıma muhtaç 31 ve Zir kazasında da 39 hane muhacire yeterli miktarda hayvanat ve tohumluk yardımı yapılmıştı. Yine sanayi sektöründe çalışanlar için de 4.000 lira, hayvanat için 700, tohumluk için ise 575 lira yardımda bulunulmuştu. İskân edilen göçmenler çeşitli gerekçelerle buralardan ayrılma eğiliminde olabiliyordu. Mesela Zir kazasına yerleştirilmiş olan mübâdiller, Bursa'da akrabalarının bulunmasından dolayı oraya nakledilmelerini istemekteydiler. Onlara verilen cevapta, oraya gitmelerinin mümkün olabileceği fakat masraflarını kendilerinin karşılaması ve devletten herhangi bir yardım talebinde bulunulmaması gerektiği ifade edilmişti³³.

1923-1934 yılları arasında göçmen ve mübadillere yaklaşık 6.000.000 dekar, muhtaç köylülere de 730.000 dekar arazi verildi. Rumeli, Kafkas, İran, Suriye ve Irak'tan Türkiye'ye göç eden 58027 aileye (toplam 284332 kişi); on yıl boyunca bedelsiz olarak 40962 ev, 6321 arsa ve 1.567.472 dönüm arazi verildi³⁴. Antalya, Samsun, İzmir, Bilecik, Cebel-i Bereket, Mersin, Ankara ve Manisa'da örnek köyler kuruldu³⁵. Toplamda 69 olan bu köylerin inşası için 1786684 lira harcama yapıldı³⁶. Etimesgut Köyü için 170 bin lira harcandı. Köydeki her bir evin maliyeti 2500 lira oldu. Hükümet Konağı ve memur lojmanı için 44 bin lira sarf edildi³⁷.

Ahi Mesut Köyü'nün kuruluşu, 1926 tarihinde Haydarpasha-Ankara tren hattı boyunca Sincan Köyü ile Gazi İstasyonu arasında bir istasyon olarak belirlenmesiyle başlamıştı. Bu istasyon çevresinde yer alan Ahi Mesut Çiftliği arazisi, 16 Mayıs 1928 tarihli 6689 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile

³³ Sarı, *Atatürk Dönemi İç*, s. 54.

³⁴ *Örnek Nahiyeden Çağdaş Kente Etimesgut*, Etimesgut Belediye Başkanlığı, Ankara 2018, s. 132-133.

³⁵ Nedim İpek, *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2010, s. 229.

³⁶ Aslı Cihangiroğlu, "Atatürk Dönemi Türkiye'de İskân Çalışmaları (1923-1938)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Elazığ 2010, s. 83.

³⁷ Selçuk Seçkin, "Atatürk Döneminde Konut ve Yerleşme: Mübadele Yerleşimleri", *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul 2013, s. 371.

kamulaştırılarak bu arazi üzerinde örnek köy yapılması kararlaştırıldı. Bu bölgenin yerleşim yeri olarak seçilmesinde, iktisadî ve ziraî durumunun elverişliliği, demiryoluna yakınlığı ve buraya yerleştirilecek göçmenlerin hayvancılık yapabileceği geniş mera alanlarına sahip olması etkili olmuştu. Köyün yerleşim planlaması ve projelendirilmesinin büyük kısmı, Türkiye'ye davet edilen Ernst Egli tarafından yapıldı³⁸.

Köyün inşaatı aşamalarını Mustafa Kemal Paşa bizzat takip etti ve bunun sonucunda kısa bir sürede köyün inşaatı önemli ölçüde tamamlandı. Evlerin kerpiç duvarlı, beşik çatılı ve bahçeye bakan arka cephesinde sundurmaya sahip olduğu tespit edilmektedir. Bu evlere Rusçuk'tan gelen 50 hanelik 301 göçmenler yerleştirildi. 21 Ekim 1928 tarihli belgeye göre köylülerin de inşaatı yardım ettikleri anlaşılmaktadır. Öte yandan 7255 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında, köylülerin ortak ihtiyaçları için çamaşırhane, hamam, kahvehane ve han yapılması, bunların inşası için gerekli ödeneğin pazarlık usulü ile karşılanması hususları yer aldı³⁹. Daha sonra okul, tarım arazilerinin sulanabilmesi için bent ve kanallar, elektrik trafosu, yatılı okul, öğretmen lojmanı ve kız yurdu iki yıl içerisinde tamamlandı⁴⁰. Hükümet Konağı, hastane, tren istasyonu gibi binaların da kısa sürede yapılması köyün, 50 hanesi olan bir yerleşim yeri anlayışından çok merkez yerleşim yeri olma potansiyeli taşıyan bir yer olarak planlandığı izlenimini vermektedir. Nitekim 1928 yılında nahiye olan Etimesgut, bu dönemden sonra hızla şehirleşme sürecine girmiş, 1928 yılında 337 olan nahiye nüfusu, 1935 yılında 615'e çıkarak iki katına ulaşmıştır. 1940 yılında ise Etimesgut'un nüfusu, 6397 olarak belirlenmiştir. Beş nüfuslu bir ailenin barınabileceği şekilde yapılan evler, bir salon, mutfak, banyo ve kiler olarak kullanılan bir oda ve bu bölüme birleşik olan ahırla samanlıktan oluşmaktadır. Evler bahçe içindedir ve bahçenin uzunluğu 40, genişliği 25 metredir. Her bir ev bir dekarlık sahanın içine kurulmaktadır. Ayrıca hane başına yaklaşık 150'şer dekarlık tarla ve bağ dağıtılarak göçmenlerin tarım yapmasına imkân verildi. Tarla ve bağlar köyün dışındaydı. Hayvancılıkla uğraşacaklar için de

³⁸ Seçkin, *Atatürk Döneminde Konut*, s. 350.

³⁹ Seçkin, *Atatürk Döneminde Konut*, s. 350-351.

⁴⁰ *Örnek Nahiyeden Çağdaş*, s. 132-133.

köyün dışına ağıllar yaptırıldı. Koyun ve tiftik keçisi besiciliği yapılması köy için diğer bir gelir kaynağı olarak planlanmıştı⁴¹.

Etimesgut Köyüne yapıldığı dönemin şartları dikkate alındığında, hükümet tarafından önemli bir yatırım yapıldığı görülür. 1929'lu yıllarda elektrik birçok kentte bile yokken Etimesgut'a elektrik verilmesi buranın konforunu artıran bir uygulamaydı. Hiç şüphesiz Cumhuriyet rejimini kuranlar, Ankara'ya giden tren yolunun geçtiği istasyonlar ve çevresinin görüntüsünün kendi prestijlerini artıracığının farkındaydı ve Etimesgut'a böyle bir misyon yüklenerek ziyaretçilerin bu köyü görmesi ve başkent Ankara'ya daha gelmeden olumlu bir fikir edinmesi amaçlanıyordu⁴².

Sonuç

Anadolu'ya, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Kafkasya ve Balkanlardan yoğun Müslüman göçü oldu. Bu göçmenlerin önemli bir kısmı, geniş arazisi olan iç kesimlere yerleştirildi. Ankara da nüfus yoğunluğu az olan vilayetlerden biri olduğu için göç alan yerleşim birimlerindendi. Yüzyılın sonlarına doğru, Berlin-Bağdat Demiryolu projesi kapsamında inşa edilen demiryolunu, Ankara'dan da geçti. Bu Ankara'nın ticari ve ekonomik potansiyelini artırdı. Çünkü çiftçiler mamullerini kolaylıkla pazarlayabilmeye başladı.

Hükümet, göçmenleri demiryolu hattı boyunca yerleştirerek ekonomiyi canlandırma politikası izledi. Göçmen nüfus, boş tarım arazilerine yerleştirildi. Yeni tarım makinelerinin de kullanılması üretimin artmasına sebep oldu. Cumhuriyetin ilanından sonra da Ankara ve çevresi göçmenlerin yerleştirilmesi için tercih edildi. Ahi Mesut Çiftliği üzerinde örnek bir köy inşa edildi. Çiftlik arazisi üzerinde; evler, okul, cami ve hastane açılarak buraya göçmenler yerleştirildi ve zirai üretim artırıldı.

Demiryolu Ahi Mesut (Etimesgut) üzerinden geçiyordu ve burası Ankara'ya varmadan önceki son istasyondur. Hükümet, buraya birçok yerde olmamasına rağmen elektrik bile çektiymişti. Bunun Ankara'ya gelenlere, Ankara'nın örnek bir başkent hâline getirilmek istendiği mesajı vermek amacıyla yapıldığı düşünülebilir.

⁴¹ Seçkin, *Atatürk Döneminde Konut*, s. 351-352.

⁴² Seçkin, *Atatürk Döneminde Konut*, s. 419.